

19:00, Szombat (december 3.), DUNA Televízió

Henry Fielding-David Rogers: **Tom Jones**
magyar színházi felvétel, 137 perc, 1989

rendező: Gazdag Gyula
operatőr: Bodó János
szerkesztette: Virág Katalin

szereplő(k):
Csákányi Eszter
Dunai Károly
Helyey László
Hunyadkürti György
Jordán Tamás
Lázár Kati
Molnár Piroska
Pogány Judit
Spindler Béla

Közvetítés a Kaposvári Csiky Gergely Színházból, felvételről

A világirodalom első, mai értelemben vett realista nagyregényének színpadi változata. Az író szavai szerint ez a történet maga "az emberi természet, először abban az egyszerű formában, ahogy a vidéki életben jelentkezik, majd a szenvedés és a bűn minden izgató fűszerével ízesítve, amit az udvar és a nagyváros nyújthat". Mindez a kaposvári színház történetének egy meghatározó korszakából.

*

Henry FIELDING **TOM JONES**

The History of Tom Jones: a Foundling (1749)

Az író ne valamiféle nemesúrnak képzelje magát, aki vendégszeretetből vagy jótekonyságból ad lakomát: inkább nyilvános étterem tulajdonosának, aki bárkit szívesen lát pénzéért. (...) Az eleség, amelyet elkészítettem, nem más, mint az emberi természet. (...) az emberi természet is oly csodálatosan változatos, hogy jóllehet közös gyűjtőnévvel foglaljuk össze az egészet, hamarabb végigsütheti-főzheti a szakács az világ valamennyi növényi vagy állati eredetű ételfajtáját, mintsem az író egy ilyen roppant témakört kimeríthetne.

Sokágú cselekményét a főhős fejlődésének története fogja össze gyermekkorától férfivá éréséig. Allwothy, a jómódú földesúr egy csecsemőt talál ágyában, akiről a nyomozás során Jenny Jones, a szobalány azt vallja, hogy az övé, s ő csempészte oda. A lányt Allwothy elküldi a háztól, de a gyermeket magánál tartja, nagyon megszereti, s együtt nevelteti nála élő húga, Bridget fiával, Blifillel. A nyíltszívű, de élethabzsoló Tom Jones felcseperedve féktelenkedéseivel eljátsza nevelőapja bizalmát, az pedig hiteltadva az alattomos Blifil rágalmainak, aki főleg azért irigyl Tomot, mert meghódította a szomszédos földesúr, Western szépséges leányát, Sophiát, elúzi Tomot. A fiú egy időre felcsap katonának, majd összeakad Partridge-dzsallal, a borbély-felcserrel, az együgyűség és ravaszság e bűbajos keverékével, együtt mennek világgá. Csapás csapás után éri, párbaj miatt börtönbe is jut. Bonyodalmak után Jenny Jones, Tom feltételezett anyja Allwothynak tett vallomásával mindent rendbehoz: a hős valójában Bridget titokban született törvénytelen fia. A földesúr boldogan fogadja vissza unokaöccsét, miután Blifil intrikái is lelepleződnek.

A regény három nagy szerkezeti szakaszra tagolódik: az első az angol vidékek csendes életét mutatja be epikus hömpölygéssel, a második az országutak világát pikareszkszerű kalandfűzérben, a harmadik a fővárost, az arisztokráciát egyre gyorsuló iramú cselekménnyel. A valóság-hű ábrázolást satírikus ér szövi át, a jellemzés gyakran karikaturisztikussá válik, ezt azonban Fielding meleg humora, a művet mélyen átható derű enyhíti. A mű hangneme rendkívül közvetlen. Az író lépten-nyomon "kiszól" a szövegből, filozofál, elcseveg, évődik az olvasóval.

*

HENRY FIELDING **(1707-1754)**

A történelem úgy hozta, hogy Angliában gyorsabban fejlődött a polgárság, és hamarabb is ütközött össze a feudalizmussal, mint az európai kontinensen. Százötven évvel hamarabb volt ott győzedelmes forradalom, mint Franciaországban, és mire elkövetkezett a XVIII. század, már kibontakozott az angol kapitalista-polgári élet, a maga sajátosságaival együtt. Ezekhez az angol polgári sajátosságokhoz tartozott a feudális múlt számos maradványa, amely szervesen épült bele a tőkés termelésbe és a polgári életformába. Az angol burzsoá élethez hozzátartoznak a lordok is és a köztisztelt évszázados hagyományok is. Ez a hagyományokkal és lordokkal teljes világ azonban mégis polgári volt már akkor, amikor a franciák még csak készülődtek a nagy változásra, és a franciáktól keletebbre élők még csak nem is készülődtek. Angliában polgári irodalom volt a XVIII. század első felében, s ez az irodalom dicsőítette azokat az erkölcsi eszményeket, amelyeket a polgárság a magáénak tudott. A kor legnépszerűbb, legolvasottabb

írója Richardson volt, aki hosszú és érzelmes regényekben magasztalta a szüzességét védő hajadont, megbélyegezte a gonosz csábítót, ünnepelte a békés családi életet. Alighanem a legnépszerűbb regénye a Pamela, vagy az erény jutalma volt, amelyben egy felettebb tisztességes ifjú cselédlány, Pamela Andrews semmi áron nem akar - egyébként igen vonzó és szeretetre méltó - ifjú gazdájának a szeretője lenni, holott szerelmes belé. Gyötrelmeit hosszú levelekben fejt ki. Ezek a levelek a derék ifjú gazda kezébe kerülnek, aki úgy meghatódik, hogy most már kezét ajánlja, és feleségül veszi a leányt. Boldogan is élnek.

Ez a regény a mi számunkra már elviselhetetlen, de már Voltaire is elviselhetetlennek tartotta, abban a korban azonban és még utána egy jó évszázadig, rendkívül népszerű volt. Az olvasó polgárok együtt zokogtak és végül együtt örültek Pamelával. Nagyon jó szemmel és nagyon tiszta elmével kellett túllátnia a polgárok erkölcsi képmutatásán annak, aki azonnal nevetni tudott ezen az érzelmes histórián, tudván, hogy a cselédlányoknak nem ez a sorsa, s az úriak nem hatódnak meg annyira érzelmes leveleken, hogy úrnővé tegyék a szegény lányt.

De íme, két évvel a Pamela megjelenése után a kirakatokba került egy könyv, amely alaposan kifigurázta Pamelát is, írójának stílusát is. A humoros regény címe: Joseph Andrews, szerzője Henry Fielding. Ez a Joseph Andrews Pamela fivére, aki hasonló helyzetbe kerül, mint az erkölcsihez váltig ragaszkodó cselédlány. De őt úrnője kísérti szerelemmel, ámde az erényes ifjú - mint a bibliai József - körömszakadtáig védi szüzességét. És ennek a mulatságos történetnek a keretén belül, mozgalmas kalandok során felvonulnak a kor jellegzetes alakjai. A regény másik hőse a derék Adams lelkész, aki úgy hiszi el az angol polgári erkölcs tanításait, mint Don Quijote a lovagi erényeket, és minduntalan pórul jár. Cervantes műve kimutathatóan hatott is Fieldingre.

Az író művét prózában írt komikus eposznak nevezte. S kétségtelen: némiképpen még az eposzoknak is paródiája.

Mikor ez az azonnal sikeres könyv megjelent, Fielding már harmincöt éves volt. Sokat próbált, sok mindenbe kezdett, amíg elérkezett az irodalmi elismertetésig, de addigra már annyi adóssága volt, hogy ez sem tudta rendbe hozni reménytelen pénzügyi helyzetét.

Egy arisztokrata család alaposan elszegényedett ágának leszármazottja volt. ifjú korában még tanulhatott, tiszteletre méltó görögös-latinos műveltséget is szerzett magának. De mire kilépett iskoláiból, nem volt mögötte semmiféle támasz, meg kellett élnie, és a pénzszerezéshez sohasem értett. Megpróbált színpadi műveket írni: igen vidám és igen kritikus hangú komédiákat. És remekműveket alkotott: a kor nagy szatírát a hivatali nagyképűség és a hivatali korrupció ellen. Legjelentékenyebb ezek közül A tragédiák tragédiája, avagy a nagy Hüvelyk Matyi élete és halála, amely egyben a kor divatos tragédiáinak paródiája. Ezeket a mulatságos játékokat be is mutatják, később maga próbálkozik színigazgatással. De a kormányzat megelégedi, hogy kinevessék, cenzúrához kötik a drámák bemutatását. Fielding komédiáit természetesen nem engedélyezik. A harmincéves író kereshet új életpályát. És már nemcsak magát kell eltartania, hiszen megnősült, családja van.

Nem esett kétsége. Sohasem esett kétségbe. Egy okos unokanővére sokkal később így jellemezte a már halott író: „Nem volt senki soha, aki nála jobban élvezte volna az életet, noha

kevés embernek volt erre kevesebb oka." Fielding nyomorral, betegségekkel küzdve, akadékoskodó hivataloktól nyomorgattatva, egyszerre csak jogot kezd tanulni, és elmegy újságírónak.

Gyűlik az adóssága, de lankadatlan és jókedvű, hiszen szerelmes a feleségébe, és bízik saját rendkívüli tehetségében. Kineveti a divatos irodalmat, megveti a hazugságot, egy olyan újfajta regényt tervez, amely az olvasóknak érdekesen, izgalmasan a valóságot és igazságot mutatja meg. Ez sikerül először a Joseph Andrews-ban. Paródia, amely végtelenszer többet ér, mint az, amit parodizál.

És a siker után nekiül a nagy műnek. Megírja kora nagy körképét, a Tom Jonest. Az európai kontinensen a romantika is csak fél évszázad múlva következik, de Fielding ebben a regényében megírta a világirodalom első, mai értelemben vett realista nagyregényét. Tom Jones felettébb fordulatos regényében szerencsésen egyesült írójának tiszta szemű valóságlátása, szenvedélyes igazságszeretete, csillogó humora és kimeríthetetlen mesélni tudása.

Tom Jones lelencfiú. Alaposan meg kell küzdenie az életért és az érvényesülésért. Ennek az érvényesülésnek az útjáról szól a nagy terjedelmű regény, amelynek során a sokszor csetlő-botló, de életerős és életet szerető hős kénytelen találkozni az egész Angliával, amelyet le kell győznie, és amelynek előítéletei között el kell érnie szerelmét. Fielding pedig ugyanolyan finoman árnyalt ábrázolója a szép szerelemnek, mint a gonosz emberek praktikáinak. Alakjai feledhetetlenek, társadalomképe szemléletes. Urak, polgárok és szegények vonulnak fel és ítéltetnek meg a gyorsan pergő, de olykor szívhez szólóan lírai hangot is megütő elbeszélés során.

A regény terjedelmében is nagy mű. Nem is tudta gyorsan megírni, katasztrófák és kellemetlenségek akadályozták. Meghalt szeretett asszonya. Fájdalmas betegség tört rá. Hitelezői üldözték. De végre akadt két irodalombarát földesúr, aki felismerte jelentőségét; pártfogásukba vették. A regény nagy részét az ő vendégükként, hol az egyik, hol a másik birtokán írta.

A végre elkészült és megjelent Tom Jones azután rákényszerítette az irodalmi életet is, hogy vegyék tudomásul: nagy író van jelen. Ettől kezdve tűrhetőbb az élete. De komorabban nézi a világot, mint azelőtt. Felesége halála után sohasem talál vigaszra. A siker nem homályosítja el a szemét, egyre jobban látja a test és a lélek nyomorúságát. Talán azért is, mert végre sikerül rendes állást kapnia: bíró lesz (hiszen jogász is) - és gyakorlatban találkozik szembe a bűnökkel. Egészsége pedig egyre romlik. Mindez együtt megváltoztatja írói hangvételét. Következő - és utolsó - regénye, az Amelia miben sem emlékeztet a Joseph Andrews vagy a Tom Jones életerős derűjére. Komor családi regény ez. A magánélet nehéz gondjainak, a kísértő bűnnek, a házastársi hűtlenségnek nyomasztó képe. Úgy marasztalja el a polgári életformát, polgári álerkölcst, mintha száz évvel később írták volna. Fielding ezt tartotta legjobb művének. Igaz, remek a maga nemében, de mégsem lehet úgy szeretni, mint a Tom Jones ezer fényben ragyogó valóságlátomását és életszeretét. Mégis úgy érezhetjük, hogy az Ameliával új útra indult, amelyet már nem tudott megjárni. Negyvenhét éves, amikor orvosi tanácsra Portugáliába utazik, hogy a déli napfényben próbálja foltoztatni rég megrendült

egészségét. De jól tudja, hogy halálos beteg. A halál tudata lebeg az utazás idején írt megrendítő jegyzeteken, amely már halála után Napló a lisszaboni utazásról címen jelenik meg. Alig két hónapot élhetett még. Ott halt meg Portugáliában.

Néhány vígjátéka a színpadi szatíra remekműve. De helyét három regénye s ezek közt is elsősorban a Tom Jones jelöli ki. Vele kezdődik a realista regény története.

Hegedüs Géza